TIL XUSHMUOMALALIGINING ASOSIY TURLARI

Guljahon Usmanova Ulug'bek qizi
E-mail: solijonova@list.ru
https://doi.org/10.5281/zenodo.22075039

Annotatsiya: Muloqot jarayonida til xushmuomalaligi hal qiluvchi jihat hisoblanadi, chunki u insonning tili va xarakterini shakllantiruvchi omildir. Ushbu tadqiqot xodimlarning kundalik ishlarni bajarish jarayonidagi nutqida til xushmuomalaligi tamoyiliga rioya qilish holatlarini va undan chekinishlarni tavsiflash maqsadida o'tkazildi. Tadqiqotda qo'llanilgan yondashuv - tavsifiy tahlil dizayni asosidagi sifat tadqiqotidir.

Kalit so'zlar: til xushmuomalaligi, umumiy atamalar, muloqot, kelishuv, rasmiylik, tenglik, soddalik.

Tilda inson boshqa odamlar bilan muloqot qilishda til xushmuomalaligiga e'tibor berishi kerak. Bundan tashqari, til so'zlovchini xafa qilmaslik yoki ranjitmaslik uchun xushmuomalalik bilan ishlatilishi mumkin. Til xatolari ko'pincha odamlar o'rtasidagi muloqot va o'zaro munosabatlarda yuzaga keladi. Buni oliy ta'lim muassasasi doirasidagi faoliyatda ham kuzatish mumkin. Ko'pincha yuzaga keladigan muammo shundan iboratki, ta'lim xodimlari tez-tez tilda xushmuomalalik tamoyilini buzadilar.

Zamonaviy jamiyatda kasbiy muhitdagi nutqiy xulq-atvor insonlararo munosabatlarning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylandi. Xizmat ko'rsatish sohalari, jumladan tibbiyot muassasalarida xodimlarning bemorlar bilan olib boradigan muloqoti nafaqat professional mahoratni, balki ularning til xushmuomalaligi darajasini ham aks ettiradi. Shifokor va bemor o'rtasidagi muloqot alohida ahamiyatga ega, chunki bunday vaziyatlarda emotsional zo'riqish yuqori bo'ladi va noto'g'ri tanlangan so'z bemorning davolanish jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xushmuomalalik pragmatika tadqiqotlaridan biridir. Xushmuomalalik to'g'ri yoki axloqiy tarzda namoyon bo'ladigan xulq-atvordir. Xushmuomalalik madaniy hodisa bo'lib, bir madaniyat tomonidan xushmuomalalik deb hisoblangan narsa boshqa madaniyatlarda unday bo'lmasligi mumkin. Xushmuomalalikning, jumladan til xushmuomalaligining maqsadi muloqot muhitini yoqimli, obro'ga tahdid solmaydigan va samarali qilishdir. Xushmuomalalik tadqiqotlari muayyan til jamoasida tilning (til qo'llanilishining) o'rganilishini o'z ichiga oladi. Qisqa va umumiy tarzda aytganda, nutqimiz tinglovchilarimiz yoki suhbatdoshlarimizga xushmuomalali eshitilishi uchun uchta qoidaga rioya qilinishi lozim. Bu uchta qoida:

Braun va Levinsonning "yuz" (face) nazariyasiga ko'ra, har bir muloqot ishtirokchisi ijobiy yuz - hurmat qilinish istagi va salbiy yuz - erkinlikka bo'lgan ehtiyojga ega. So'zlovchi suhbatdoshining ushbu ehtiyojlarini hisobga olmasa, yuzga tahdid soluvchi harakat yuzaga keladi. Aynan shu nazariy zamin asosida Jefri Lich o'zining xushmuomalalik tamoyilini taklif etib, muloqot ishtirokchilarining nafaqat axborot almashinuvi, balki bir-birining obro'sini saqlash zaruriyatini ham asoslab berdi.

1) rasmiylik,
2) noaniqlik,
3) tenglik yoki barobarlik.

Shunday qilib, qisqacha aytganda, agar nutq bosim o'tkazuvchi yoki mag'rur eshitilmasa, nutq suhbatdoshga harakat tanlash imkonini bersa va suhbatdosh xursand bo'lsa, bunday nutq xushmuomalali deb ataladi. Shaxslararo ritorika sifatida pragmatika xushmuomalalik

tamoyilini hurmat qiladi. Yuqoridagilarga muvofiq, xushmuomalali nutqda xabarlar nutq ishtirokchilariga yaxshi yetkazilishi uchun sodir bo'layotgan muloqot tildagi xushmuomalalik tamoyillarini hisobga olishi kerak. Tilda xushmuomalalik tamoyili quyidagicha ilgari suriladi:

Ushbu uchta qoidaning har biri alohida vazifani bajaradi. Rasmiylik qoidasiga ko'ra so'zlovchi suhbatdoshiga bosim o'tkazmasligi kerak. Noaniqlik qoidasi qat'iy, buyruq ohangidagi gaplar o'rniga so'roq yoki taklif shaklidagi gaplarni qo'llashni talab qiladi, bu esa suhbatdoshga harakat yo'lini o'zi tanlash imkonini beradi. Tenglik qoidasi esa muloqot ishtirokchilari o'rtasida teng huquqli munosabatni saqlashga qaratilgan. Masalan, shifokorning bemorga "Dorini iching!" deyishi o'rniga "Iltimos, ushbu dorini vaqtida ichishingizni so'ragan bo'lardim" - deb murojaat qilishi barcha uchta qoidaga bir vaqtning o'zida rioya qilingan holat hisoblanadi.

a) Donolik maksimini ushlab turadigan va amalga oshiradigan odamlar xushmuomalali deb aytiladi. Xuddi shunday, bilvosita aytilgan nutq odatda to'g'ridan-to'g'ri aytilgan nutqdan ko'ra xushmuomaliroq bo'ladi. Ushbu donolik maksimida "donolik maksimi" atamasi qo'llaniladi;

b) Saxiylik maksimlari - bu saxiylik maksimining maqsadi imkon qadar kam foyda olish; imkon qadar katta zarar keltirishdir. Ya'ni saxiylik maksimi bilan nutq ishtirokchilaridan boshqalarni hurmat qilishlari kutiladi. Lich saxiylik maksimi uchun "qabul qilish maksimi" atamasi qo'llaniladi.

c) Qadrlash va e'tirof etish maksimlari ekspressiv va assertiv gaplar orqali ifodalanadi. Rahardi qo'shimcha qilib, qadrlash maksimida tushuntirilishicha, odamlar nutqda doimo boshqa tomonlarga baho berishga harakat qilsalar, xushmuomali hisoblanadi;

d) Soddalik maksimlari - Rahardining fikricha, soddalik maksimi yoki kamtarlik maksimida nutq ishtirokchisi o'ziga bo'lgan maqtovni kamaytirish orqali kamtar bo'lishi kutiladi. Ushbu kamtarlik maksimi ekspressiv va assertiv gaplarda ifodalanadi;

e) Kelishuv maksimlari - Rahardiga ko'ra, ushbu maksimda nutq ishtirokchilari nutq faoliyatida o'zaro kelishuv yoki bitimni rivojlantirishlari mumkinligi ta'kidlanadi; va

f) Hamdardlik maksimlari - ushbu maksimda nutq ishtirokchilarining bir-biriga bo'lgan hamdardligini maksimal darajaga yetkazishlari kutiladi. Nutq ishtirokchilaridan biriga nisbatan antipatiya xushmuomalasizlik harakati sifatida baholanadi. Boshqalarga, ayniqsa boshqa tomonlarga nisbatan kinoyali bo'lishga moyil odamlar jamiyat odob-axloq qoidalarini bilmaydigan odamlar sifatida baholanadi. Agar suhbatdosh muvaffaqiyat yoki baxtga erishsa, so'zlovchi uni tabriklashi shart.

Ushbu tadqiqotda Indoneziya tibbiyot muassasalarida shifokor va bemor nutqi jarayonida til xushmuomalaligi buzilishlari va xodimlarning nutqida xushmuomalalik tamoyiliga rioya qilinishi haqida imkon qadar keng bilim olish uchun tavsifiy-sifat metodlaridan foydalaniladi. Ushbu tadqiqotning subyektlari xususiy klinikaning jami 130 nafar xodimlaridan iborat bo'ldi. Ushbu tadqiqotda qo'llanilgan ma'lumot to'plash usuli - ovoz yozish texnikasiga murojaat qilish usulidir. Tadqiqotchilar tadqiqot subyektlari tomonidan amalga oshirilayotgan suhbat faoliyatlariga o'zlarini jalb qilmaydilar. Tadqiqotchilar faqat tibbiyot xodimlari muloqot qilayotganda ishlatilgan tilning qo'llanilishini kuzatdilar va tingladilar. Ushbu tadqiqotda qo'llanilgan tadqiqot quroli - tadqiqotchining o'zi (inson quroli) bo'lib, u tadqiqotni qo'llab-quvvatlovchi barcha nazariy bilimlarga ega.

Ma'lumot to'plash jarayonida ovoz yozish texnikasidan foydalanildi. Tadqiqotchilar klinikaning turli bo'limlarida bir necha hafta davomida tabiiy muloqot jarayonlarini yozib oldilar, so'ngra ular yozma matnga aylantirilib, diskurs tahlili usuli yordamida har bir nutqiy birlik Lich taklif etgan olti maksim asosida kodlashtirildi.

Ma'lumotlar tahlili natijalariga asoslanib, so'nggi qismda quyidagi xulosalarga kelindi: a) xodimlarning kundalik ishlarini bajarish jarayonidagi suhbatlarida xushmuomalalik tamoyilining buzilishlari bitta maksimning buzilishi shaklida bo'lgan, masalan, donolik maksimining buzilishi; b) shuningdek, ikkita maksimning buzilishi ham mavjud bo'lib, ya'ni qadrlash maksimi va hamdardlik maksimining buzilishi; c) uchta maksimning buzilishi ham mavjud, ya'ni donolik maksimi, saxiylik maksimi va qadrlash maksimining buzilishi.

Buzilish holatlarining aksariyati xodimlarning ish yuklamasi yuqori bo'lgan, ya'ni bemorlar navbati uzun bo'lgan vaqtlarda kuzatildi. Shu bilan birga, tajribali va yuqori malakali xodimlar orasida bilvosita nutq shakllaridan va hamdardlik bildiruvchi iboralardan faol foydalanish tendensiyasi qayd etildi, bu esa xushmuomalalik ko'nikmalarining kasbiy tajriba bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, til xushmuomalaligi kasbiy muloqotning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari amaliy ahamiyatga ham ega: tibbiyot muassasalarida xodimlarni qayta tayyorlash dasturlariga muloqot madaniyati bo'yicha maxsus treninglarni kiritish, ularning bilvosita nutq shakllaridan foydalanish va bemorning hissiy holatini hisobga olish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Kelgusi tadqiqotlarda turli madaniy kontekstlar, jumladan O'zbekiston tibbiyot muassasalari misolida qiyosiy tahlillar olib borish alohida qiziqish uyg'otadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Azamovna, A. M. (2021). Solution Of Logistics Issues on The Basis of Intellectual Analysis Methods of Suppliers. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 3, 151-152.
2. Khoshimova, N. A. (2021). ASSOCIATIVE FIELDS OF THE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL CONSCIOUS. Theoretical & Applied Science, (5), 436-439.
3. Clark, J., Yallop, C., 2006. An Introduction to Sociolinguistics Blackwell Textbooks in Linguistics, Religion. https://doi.org/10.1353/lan.2003.0268
4. Nozima, G. (2021). Замонавий тилшуносликда термин тушунчаси ва кўп компоненлик терминларнинг таҳлили. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(6).
5. Pakirdinova, S. A., & Qurbonova, M. (2019). IJTIMOIY TARMOQLAR OMMALASHUVI!. Интернаука, (36), 70-72.
6. Bahriddinov, M. M., Turgunov, D. B., & Tojiboyev, I. M. (2020). SOME PROBLEMS OF LEXICAL INVESTIGATION OF THE NOVEL ULYSSES BY JAMES JOYCE. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(1), 208-212.
7. Gafurova, N. (2020). Ҳозирги замон тилшунослигида «Термин» ва унга турлича ёндашувлар. Журнал иностранных языков и лингвистики, 1(1), 58-62.
8. Hashimova, N., & Sattorov, T. (2021). USAGE OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGIES AS A NEUTRAL AND COLLOQUIAL VOCABULARY. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758), 2(11), 162-167.

9. Abdumutaljonovna, Pakirdinova Sharofat. "The function and peculiarities of advertising text in linguistics." Confrencea 1.1 (2022).
10. Алимжонова, М. (2022). ТАЪЛИМНИНГ ГЛОБАЛЛАШУВИ ШАРОИТИДА ТАЛАБАЛАРДА МАДАНИЯТЛАРАРО МУЛОҚОТ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЗАРУРАТИ. Science and innovation, 1(B3), 254-263.
11. Карабаев, М., Абдуманонов, А. А., & Ахмедова, М. И. (2012). Компьютерная программа для формирования иноязычной профессиональной коммуникативной компетенции студентов медиков. Свидетельство Патентной ведомстве Республики Узбекистан N: DGU, 2453.
12. Khakimov, M. K., & ugli Melikuziev, A. L. (2022). The History of Paralinguistic Researches. International Journal of Culture and Modernity, 13, 90-95.